

УДК 811.161.2=162.1'232'367

СИНТАКСИЧНІ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ПРИ ЗАСВОЄННІ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНОЇ МОВИ (НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ МАТЕРІАЛІ)

Оксана Огорілко

Львівський національний університет імені Івана Франка

Представлено низку синтаксичних відмінностей, які існують між українською та польською мовами і спричиняють появу ненормативних конструкцій в українському мовленні польських студентів-україністів або обмежують обсяг використання певних синтаксичних структур. Розглянуто, зокрема, проблеми, які стосуються: синтаксичних зв'язків у словосполученнях, неозначено-особових та узагальнено-особових речень, пасивних конструкцій, дієприкметників, структур для вираження умовного способу, порядку слів у реченні.

Ключові слова: українська мова, польська мова, синтаксис, норма, синтаксична синонімія, калька, інтерференція.

Оскільки українська і польська мови є близькоспорідненими, при вивченні однієї з них особа, яка володіє іншою, свідомо чи несвідомо використовує позитивний і негативний трансфер. Проблеми впливу синтаксису рідної мови при вивченні близькоспорідненої з нею іноземної вже частково описані на українсько-польському матеріалі. Зокрема, питанням синтаксичних кальок у польському мовленні українців, що вивчають польську мову, присвячено праці А. Кравчук [3, 13], О. Баранівської [10]. Синтаксичні ж впливи польської мови на засвоювану поляками українську проаналізовано в статтях [1, 4, 6, 8].

Мета цієї статті – виявити, які саме типи польських синтаксичних структур найчастіше стають основою для небажаних інтерференцій в українському мовленні поляків. Унаслідок зіставного аналізу синтаксичних систем української та польської мов вдалося виявити відмінні елементи, на які необхідно звернути увагу полякові, що вивчає українську мову, та вчителю або викладачеві-україністу, який навчає української польськомовних осіб; опрацювати корпус україномовних текстів, авторами яких є поляки, що вивчають українську мову, з метою виявлення в ньому типових синтаксичних кальок. Досліджуючи українське усне і писемне мовлення польських студентів, які протягом навчального року відвідували практичні заняття з курсу „Теорія і практика перекладу” на кафедрі польської філології Львівського національного університету імені Івана Франка, було виділено близько п'ятисот речень, що послужило прикладом вживання ненормативних синтаксичних елементів, обмеження обсягу використання певних конструкцій, відсутність синтаксичної синонімії в усних і писемних текстах студентів-україністів як результат наслідування мовленнєвих навичок рідної для них польської мови. Синтаксичні проблеми, які далі аналізуємо, стосуються синтаксичних зв'язків у словосполученнях, неозначено-особових та узагальнено-особових речень, пасивних конструкцій, дієприкметників, структур для вираження умовного способу, порядку слів у реченні.

Необхідним синтаксичним елементом тексту є предикативний зв'язок. Вміння правильно утворювати словосполучення за допомогою цього зв'язку формують уже на перших заняттях з мови як іноземної. Особливої уваги у випадку засвоєння української мови поляками потребує складений іменний присудок. І в українській, і в польській мові іменна частина такого присудка може бути виражена формами називного або орудного відмінків. Але відмінкову форму іменного присудка в порівнюваних мовах визначають різні критерії. У польському синтаксисі відмінкова форма залежить від частин мови, які входять до складу присудкової конструкції: іменник в іменній частині складеного присудка вимагає орудного відмінка (*Jestem Ukrainką; On jest studentem*), а прикметник (і всі слова, що відмінюються як прикметник) – називного (*Ale on jest ładny; Oni są śmieszni / tacy / pierwsi*); при поєднанні іменника і прикметника в іменній частині складеного присудка визначальними є вимоги іменника – відповідно конструкцію потрібно застосувати в орудному відмінку (*Jesteś dobrym przyjacielem; On jest utalentowanym piosenkarzem*). В українському синтаксисі граматичні форми залежать від семантичного критерію. Іменна частина складеного присудка, виражена іменником, прикметником, а також іменником з прикметником, може бути і в називному, і в орудному відмінку: *Вона була стара / старою. Вона є бабуся / бабуцею. Вона була стара бабуся / старою бабуцею* [7: 249]. І. Ющук уточнює: якщо присудок називає якусь непостійну, набуту ознаку, то іменна частина повинна мати форму орудного відмінка (*Непомітно для батьків став дорослим*), але може бути теж форма називного відмінка (... *дорослий*) [9: 492]. На основі дослідження українського мовлення польських студентів, можна зробити висновок, що вони чітко керуються граматичним, а не семантичним критерієм і погоджують іменну частину складеного присудка з підметом за принципами польського синтаксису. Відповідно, вони забувають про можливу в українській мові синонімію форм називного та орудного відмінків. Про це свідчать численні приклади: *Головна героїня є іспанкою. Вона є вродлива, струнка, але не дуже добра. Габріель є поганою дочкою. Чи ти є американцем? Кошачі, хоча є благородні на вигляд, все-таки є хижими звірами*. Наведені конструкції не суперечать нормам української мови, але відчувається, що для польськомовних осіб обов'язковим в утворенні речень українською мовою є: наявність дієслова-зв'язки *бути*; іменна частина складеного присудка, виражена іменником в орудному відмінку, якщо ж вона виражена прикметником, то з'являється в мовленні студентів лише в називному відмінку. Польськомовні студенти-україністи, калькуючи синтаксичні структури польської мови, таким чином роблять для себе конкретними й однозначними доволі нечіткі правила формування складеного іменного присудка в українському синтаксисі. Знаючи про синтаксичну синонімію конструкцій типу *Вона – іспанка. Вона є іспанка. Вона є іспанкою*, польські студенти в 90 % випадків уживають останнє речення, яке є калькою польського *Ona jest Hiszpanką*.

При погодженні підмета й присудка у двоскладному реченні, де підмет виражений поєднанням кількісного числівника та іменника або особового займенника, форму присудка в українській мові визначає семантичний критерій: якщо увагу зосереджено на кількості, присудок має форму однини (*Сиділо нас вісім*), якщо мовець бажає наголосити на дії, присудок набуває форми множини (*Ой, три шляхи широкії докупи зійшлися*) [7: 251; 9: 500]. Носій польської мови може не вловлювати значеннєвих тонкощів українських підметово-присудкових структур і поєднувати підмет, до складу якого входить кількісний числівник, з присудком за

вимогами польської норми, де числівники *два, три, чотири* вимагають дієслова у формі множини (*Dwie książki leżą*), а від *п'яти* і далі – одиниці (у теперішньому і майбутньому часі – у формі третьої особи одиниці, в минулому часі – у формі середнього роду: *Pięć książek leży, będzie leżeć, leżało*). Відповідно, польськомовні студенти не відчують синтаксичної синонімічності українських структур на зразок *Три студенти прочитали / Три студенти прочитало; Дев'ять слухачів були / Дев'ять слухачів було*. Попри перевагу семантичного критерію в українській мові, польські студенти-україністи наслідують домінуючий у польській мові граматичний критерій, тому числівники *два, три, чотири* поєднують із дієсловом лише у формі множини, а числівники від *п'яти* і вище – з дієслівною формою в одиниці: *В організації біенале брали участь чотири особи (...); На виставці були представлені лише дві картини; Чотири учасники спізнались (...); Сімнадцять осіб думало (...); Двадцять п'ять студентів здало іспит, а два – не здали*.

Відомо, що **керування дієслів** як вид підрядного синтаксичного зв'язку, що вказує на граматичну залежність одного компонента словосполучення від іншого, є обов'язковим елементом мовлення вже на початковому рівні знання іноземної мови. Тому лінгводидакти радять подавати студентам дієслівне керування безпосередньо під час вивчення певного відмінка. Особливо наголошувати на керуванні необхідно тоді, коли в споріднених мовах, наприклад, польській і українській) слова схожі за звучанням, написанням і значенням, але їхня синтаксична „поведінка” в тексті є різною. У мовленні польських студентів-україністів найчастіше такі дієслова виступають з польським зв'язком керування, наприклад: **вживати чого¹, *ненавидіти кого, чого, *ризикувати що, *завдячувати що, *слухати чого, *шукати чого: *Як вона тільки могла так ненавидіти мами (...); *Замість ліків він вживав наркотиків (...); *Через таку поведінку Емма ризикувала життя; *Дейв завдячував свою кар'єру батькам; *(...) занадто довго шукав ключі*. В аналітичних конструкціях студенти, очевидно, під впливом рідної для них польської мови можуть змінювати прийменник, зберігаючи правильну відмінкову форму іменника: **полягати на чому, *голосувати на кого: *На непорозумінні полягала вся проблема; *Ми спостерігали на кого голосувала більшість українців*. Зберігаючи той самий прийменник в аналітичній конструкції, можуть додавати інші відмінкові форми іменників: **опиратися на чому, *лягати на чому: *Вона мала звичку лягати на підлозі*. Нарешті, студенти повністю змінюють керування дієслова, поєднуючи його з іншим прийменником та з іншою відмінковою формою іменника: **вистрілити до кого, чого, *стукати / пукати до чого, *признатися до чого, *застерігати перед чим, *переконати до чого: *Юлек запукав до дверей (...); *Зумів переконати дружину до своїх поглядів (...); *Головний герой хотів вистрілити до злодія кілька разів (...)*. Доволі численні випадки заміни синтетичної конструкції аналітичною, наприклад **вибрати на кого*, замість *вибрати ким*; **тішитися з кого, чого*, замість *тішитися ким, чим*; і навпаки, аналітична конструкція під впливом польської мови у мовленні студентів може ставати синтетичною, наприклад – **помстити сім'ю*, замість *помститися за сім'ю; відмовити допомоги*, замість *відмовити в допомозі*. Такі модифікації словосполучень свідчать про зосередження пам'яті студентів на звучанні та значенні слова і недостатнє звернення уваги на „поведінку” слова в тексті, тобто особливості керування дієслова в цьому випадку.

¹ Символом *позначено українські ненормативні синтаксеми в мовленні польських студентів.

Труднощі в українському мовленні польських студентів пов'язані з утворенням неозначено- та узагальнено-особових речень. В українській мові предикативним центром неозначено-особового речення є дієслово у формі третьої особи множини: *говорять, що (...); думають, що (...)* і ін. Польським еквівалентом цієї української конструкції є безособове речення, присудок у якому виражений дієсловом у формі третьої особи однини, до якого необхідно додати *się* (*czyta się, mówi się, chodzi się*). Саме так польськомовні студенти будують неозначено-особові речення українською мовою: **Кажеться* (замість *кажуть*), *що на наші свята буде добра погода*. В цьому випадку студент дослівно перекладає польську конструкцію *tówi się*, використавши українське *казати*. **В Польщі бачиться негативні наслідки цієї акції*, замість *В Польщі бачать*; **Про це загалом знається в Польщі*, замість *Про це загалом знають*; **У нас в кожній школі тепер читається того автора*, замість *У нас в кожній школі читають*. Наведені речення свідчать про те, що польські схеми творення безособових речень студент накладає на українські синтаксичні структури і таким чином у мовленні виникає синтаксична калька. Наслідуючи безособової польської синтаксеми, польськомовні студенти творять узагальнено-особові речення українською мовою з дієсловом у формі третьої особи однини пасивного стану замість дієслова активного стану, вираженого формою другої особи однини: *Цього не зрозуміється одразу; Такого жахиття не відчується, поки не побачиться фільму*. Носієві польської мови, який вивчає українську, необхідно наголошувати на використанні дієслова у формі другої особи однини в узагальнено-особовому значенні (*Цього не зрозумієш (...), (...) не відчуєш, поки не побачиш(...)*).

Проблематичним для польськомовної особи може бути вживання в українській мові пасивних конструкцій, від надмірного використання яких застерігають мовознавці. Традиційно вважають, що в українському синтаксисі домінують активні конструкції, які є типологічною ознакою синтаксису української мови [2: 14]. Пасивні конструкції можна використовувати в науковому стилі, проте надмірне та комунікативно невмотивоване їх застосування у текстах наукового стилю мовознавці також кваліфікують як негативне явище [5: 41]. Природнішим для української мови є використання дієслова активного стану, пор.: *Я написав цей текст / Цей текст був написаний мною*. У польській літературній мові пасивні конструкції не викликають застережень, хоча є стилістично маркованими, пор.: *Mój przyjaciel napisał tę książkę / Ta książka została napisana przez mojego przyjaciela*. Носії польської мови дослівно перекладає українською польські пасивні конструкції, наприклад: **Текст був перекладений через нас ще попереднього разу* – пор. пол. *Tekst został przez nas przetłumaczony*. Інші схожі приклади: **Такий закон був затверджений через міністра*; **Чи те питання було вирішене лише через спонсорів?* Відомо, що таких конструкцій в українській мові не існує, окрім того вони можуть перешкоджати правильному сприйняттю і розумінню тексту: **Такий закон був затверджений через міністра* – можна зрозуміти, що закон затвердив хтось, бо цього вимагав міністр. При зіставленні дієприкметникових пасивних конструкцій спостерігаємо різне вираження виконавця дії: в узусі української мови цю функцію виконує іменник або займенник у формі орудного відмінка [5: 42], польський відповідник аналізованої української конструкції – це прийменникова конструкція з іменником чи займенником у знахідному відмінку *przez kogo / co*.

В українських текстах, авторами яких є польськомовні особи, спостерігаємо синонімічне використання дієприкметникових зворотів та складнопідрядних означальних речень: **Сидяча переді мною самотня дівчинка вийшла на попередній*

зупинці і Дівчинка, яка сиділа переді мною, вийшла на попередній зупинці; *Проїжджаючий мимо жертви водій навіть не зупинився і Водій, який проїжджав повз жертву, навіть не загальмував. Але загалом у мовленні студентів переважають конструкції з дієприкметником, що є нормативним для польської мови. Тим часом використання активних дієприкметників недоконаного виду із залежними словами в українській мові кваліфікують як явище неприродне, штучне і радять використовувати замість них інші еквівалентні конструкції [9: 400].

Проблематичним для польськомовних осіб може бути застосування форм умовного способу дієслів, наприклад: *Хто б не глянув на сцену, кожен був би здивований*. По-польськи ці синтаксичні конструкції утворюються за допомогою займенника (*kto, co, jaki, który* і т.д.) або прислівника (*gdzie, kiedy* і т.д.), до яких додаємо частку *-kolwiek* та дієслово в умовному способі без заперечної частки, наприклад *Ktokolwiek spojrzalby na scenę, każdy byłby zdziwiony*. Польськомовні студенти калькують польську синтаксичну структуру, використовуючи українські лексеми, пор.: **Будь-хто сказав би це, був би покараний*; **Яка-небудь була б причина смерті, про неї потрібно розповісти*; **Хто-небудь прочитав би текст, не зміг би перекласти – Ktokolwiek by przeczytał tekst, nie mógłby przetłumaczyć*; замість *хто б це не сказав (...), яка б не була причина смерті (...), хто б не прочитав текст (...)*.

Синтаксичним елементом, який вводять у процесі викладання мови як іноземної одним із перших, є синтаксична структура зі значенням приналежності на зразок *в/у мене є / я маю*. У польській мові ці українські конструкції мають лише один відповідник типу *mat*. Унаслідок цього польськомовна особа значно частіше використовує українську конструкцію *я маю*: *Він мав добру пам'ять*; *Ви маєте на кафедрі потрібну літературу?* *Польські студенти мають кращі умови для виїзду*; *Я мала можливість потрапити в Київ* і т.д. Якщо підрахувати співвідношення двох конструкцій в українському мовленні польських студентів, то приблизно 90% припадає на застосування в тексті конструкції *я маю* і 10% на – конструкцію *в / у мене є*. Така велика відсоткова різниця свідчить про стале відтворення українською мовою тієї конструкції, яка має відповідник у польській мові. Натомість теоретичних відомостей про існування в українській мові іншої паралельної структури на практиці польські студенти майже не використовують.

В усних і писемних текстах студентів-україністів фреквентним є непрямий порядок слів у реченні, тобто локалізація прикметникового означення після іменника. В українській мові всі означення, незалежно від значення, переважно займають позицію перед словом, яке вони окреслюють. У польській мові прикметникові означення поділяють (залежно від значення прикметника) на ті, що характеризують, так звані „характеризуючі” (*charakteryzujące*) й ті, що класифікують, тобто „класифікуючі” (*klasyfikujące*). Характеризуючі означення, виражені прикметниками, що означають якість, зовнішні і внутрішні властивості й ознаки предмета, істоти чи особи, займають місце перед іменником, наприклад, *polityczne posunięcie* (*політичний крок*). Особливістю порядку слів у польській мові є постпозиція класифікуючого означення. Класифікуючим означенням є прикметник, що з іменником, від якого залежить, утворює певне цілісне видове поняття, наприклад, *partia polityczna* (*політична партія*). За таким принципом, а саме залежно від значення, польськомовні студенти визначають місце українського означення: **Я закінчила перемишльський лицей загальноосвітній*; **Це чудове бієнале мистецьке таки вдалося*; **Загальновідома проблема соціальна*; **Всі школи польські мають однакову програму* та ін. Іменні словосполучення *лицей загальноосвітній, проблема*

соціальна, школи польські побудовані на зразок польських відповідників *liceum ogólnokształcące, problem socjalny, szkoły polskie*. Студенти розділяють означення в українській мові, як і в рідній польській, на характеризуючі та класифікуючі. Перші вживають перед іменником *перемиський ліцей, чудове бієнале, загальновідома проблема*, а другі – в постпозиції: *ліцей загальноосвітній, бієнале мистецьке, проблема соціальна, школи польські*.

Проаналізовані в статті синтаксичні структури, утворені шляхом інтерференцій, дають змогу зробити висновок про те, що польські студенти загалом знають нормативні відповідники згаданих у статті синтаксичних кальок, однак їхня українська мова переповнена синтаксемами з рідної для них польської мови. Якщо позитивний трансфер, крім того, що значною мірою допомагає польськомовній особі оволодіти українською мовою, впливає на звуження обсягу використання певних конструкцій, то негативний трансфер спричиняє утворення ненормативних для української мови синтаксичних. Синтаксичні кальки відзначаються особливо „замаскованим” і прихованим характером, адже вони будуються шляхом дослівного перекладу структур, характерних для іншої мови.

1. Баранівська О. Українсько-польська орфографічна, граматична і лексична інтерференція в навчанні української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 178–184.
2. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. IV. – С. 11–15.
3. Кравчук А. Елементи синтаксису в посібнику з польської іменної словозміни для українців // Європейський вимір української полоністики. – К., 2007. – С. 477–486.
4. Кравчук А. Керування в українському синтаксисі: проблема викладання полякам, що вивчають українську мову як іноземну // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 167–170.
5. Лаврінець О. Статус пасивних конструкцій у сучасній українській мові // Наукові записки. Т. 85, Філологічні науки / Національний університет „Києво-Могилянська академія”. – К., 2008. – С. 40–44.
6. Синчак О. Труднощі вивчення української мови в польськомовній аудиторії // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 185–188.
7. Сучасна українська мова / За ред. О. Пономарева. – К., 2001.
8. Чуба Г. Вплив міжмовного трансферу на процес засвоєння української мови студентам-полякам // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 171–177.
9. Юцук І. Українська мова. – К., 2007.
10. Baraniwska O. Polsko-ukraińskie interferencje gramatyczne i leksykalne w nauczaniu języka polskiego jako obcego // Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej.

- Poznań, 8-11 czerwca 2006 roku / Pod. red. M. Czerwińskiej, K. Meller, P. Filicińskiego. – Poznań, 2007. – S. 747–753.
11. *Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H.* Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej. – Warszawa, 1973. – S. 422–423.
 12. *Jadacka H.* Kultura języka polskiego. Fleksja, słwotwórstwo, składnia. – Warszawa, 2007. – S. 138–225.
 13. *Krawczuk A.* Kłopoty z opanowaniem polskiej rekcji w procesie nauczania Ukraińców sprawności pisanja // Rozwijanie i testowanie biegłości w języku polskim jako obcym / Pod. red. A. Seretny, E. Lipińskiej. – Kraków, 2008. – S. 129–130.
 14. Nowy słownik poprawnej polszczyzny / Pod red. A. Markowskiego. – Warszawa, 2003.

**SYNTACTIC INTEREFRENCE IN COGNATE LANGUAGE ACQUISITION
(BASED ON THE UKRAINIAN-POLISH MATERIAL)**

Oksana Ohorilko

Ivan Franko National University of L'viv

The article deals with the syntactical differences between Ukrainian and Polish languages that causes the interference of non-normative constructions emerge in Ukrainian speech of Ukrainian language students from Poland or restrains the extent of some syntactical structures usage. The problems of regimen and congruence in indefinite-personal sentences, in constructions with the passive voice, participles, structures for conditional mood and word-order in sentence have been studied in this article.

Key-words: Ukrainian language, Polish language, syntax, norm, syntactical synonymy, tracing, interference.

**СИНТАКСИЧЕСКИЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ ПРИ УСВОЕНИИ
БЛИЗКОРОДСТВЕННОГО ЯЗЫКА
(НА УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОМ МАТЕРИАЛЕ)**

Оксана Огорилко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье представлен ряд синтаксических отличий между украинским и польским языками, которые вызывают появление ненормативных конструкций в украинской речи польских студентов-украинистов или же ограничивают объём использования некоторых синтаксических структур. В работе рассмотрены проблемы, касающиеся синтаксических связей в словосочетаниях, неопределённо-личных и обобщённо личных предложений, пассивных конструкций, причастий, структур для выражения согласовательного наклонения, порядка слов в предложении.

Ключевые слова: украинский язык, польский язык, синтаксис, норма, синтаксическая синонимия, калька, интерференция.